

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Демьянков В.З. Домінуючі лінгвістичні теорії в кінці ХХ століття // Мова і наука кінця 20 століття. М., 1995. С. 306-307
2. Краткий словарь когнитивных терминов // Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянков, Ю. Г. Панкрац, Л. Г. Лузина. - М., 1996. - С. 53-55.
3. Маслова В. А. Когнитивная лингвистика/В. А. Маслова. - Минск: ТетраСистемс, 2008. - 266 с.
4. Титенко С.В. Проблема подання знань на основі природної мови у освітніх системах штучного інтелекту // Лабораторія СЕТ. Київ - 2006. - С. 13.
5. Тімкова Т. М. Методологія когнітивної лінгвістики. Когнітивний підхід в тюркології / Т. М. Тімкова // Сходознавство. - 2009. - № 47. - С. 171-180.
6. Когнітивна лінгвістика [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.academia.edu/6683270/Когнітивна_лінгвістика
7. Філософія і світогляд, Філософія як наука, її зв'язок з іншими напрямками суспільної діяльності [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://referatu.net.ua/referats/91/23082>

Федоренко Володимир Валерійович - здобувач кафедри філософії Державного закладу «Житомирський державний педагогічний університет імені І.Франка», старший офіцер ВСП Західного ОК.

УДК 37.01:355 [355.27+355.422]+140

ВІЙСЬКОВО-ПРАВОВЕ ВИХОВАННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УМОВАХ ПРОВЕДЕННЯ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ В КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКОГО АНАЛІЗУ

У статті запропоновано соціально-філософський аналіз особливостей військово-правового виховання військовослужбовців Збройних Сил України в умовах проведення антитерористичної операції.

Особлива увага зосереджена на розгляді основних факторів, які виступають в якості детермінант військово-правового виховання і обумовлюють особливості його організації в умовах АТО. Робиться висновок, що врахування цих особливостей суб'єктами виховання значно підвищить ефективність військово-правового виховання.

Ключові слова: *тероризм, комбінована війна, антитерористична операція, подривні соціальні технології, соціальна структура, соціальні групи, міжнародне гуманітарне право, військова дисципліна, правопорядок.*

ВОЕННО-ПРАВОВОЕ ВОСПИТАНИЕ ВОЕННОСЛУЖАЩИХ В УСЛОВИЯХ ПРОВЕДЕНИЯ АНТИТЕРОРИСТИЧЕСКОЙ ОПЕРАЦИИ В КОНТЕКСТЕ СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКОГО АНАЛИЗА

В статье предложен социально-философский анализ особенностей военно-правового воспитания военнослужащих Вооруженных Сил Украины в условиях проведения антитеррористической операции. Особое внимание сосредоточено на рассмотрении основных факторов, которые выступают в качестве детерминант военно-правового воспитания и обуславливают особенности его организации в условиях АТО. Делается вывод, что учет этих особенностей значительно повысит эффективность военно-правового воспитания.

Ключевые слова: *терроризм, комбинированная война, антитеррористическая операция, подрывные социальные технологии, социальная структура, социальные группы, международное гуманитарное право, военная дисциплина, правопорядок.*

MILITARY AND LEGAL EDUCATION OF MILITARY OFFICERS UNDER ANTI-TERRORIST OPERATION IN THE CONTEXT OF SOCIAL-PHILOSOPHICAL ANALYSIS

In article the social and philosophical analysis of features of military and legal education of the military officers of Armed Forces of Ukraine in the conditions of a foresight of anti-terrorist operation is offered. The special attention on consideration of major factors which act in quality a determinant of military and legal education and cause features of its organization in the conditions of anti-terrorist operation is concentrated. The conclusion is reached that the accounting of these features considerably will increase efficiency of military and legal education.

Key words: terrorism, combined war, anti-terrorist operation, subversive social technology, social structure, social group, international humanitarian law, military discipline, law order.

Проведення антитерористичної операції в Донецькій та Луганській областях показало, що, на жаль, Україна не була готова своєчасно відреагувати на виклики комбінованої війни – це мало негативні наслідки у вигляді втрати Криму та недопущення сепаратистських анклавів на Донбасі. Останні події в Україні показали усі прогалини в українському війську, в тому числі і з організацією системної роботи по військово-правовому вихованню військовослужбовців та з становленням і функціонуванням соціально-психологічної служби.

Проведення антитерористичної операції засвідчило існування цілого ряду проблем як теоретичного та практичного плану пов'язаних с особливостями військово-правового виховання військовослужбовців в умовах АТО, які потребують своєчасного їх вирішення..

Дана проблема знаходиться в центрі уваги науковців: Антоняна Ю.М., Богданова С.М., Друзь О.В., Жарінова К.В., Ємельянова В.П., Кожушко Є.П., Ліпкана В.А., Ольшанського Д.А., Рущенко І.П., Сироп'ятова О.Г., Требіна М.П. та багатьох інших. В їх працях розглядається сутність, зміст тероризму, розкривається роль та місце армії в антитерористичній боротьбі, робляться перші спроби узагальнити досвід антитерористичної боротьби на Донбасі. Разом з тим, в її межах існує чимало не вивчених і суперечливих питань, на що вказують й самі дослідники.

Так, на думку вчених, останні події змушують нас по-новому оцінити роль соціально-гуманітарного знання і військово-правового виховання у підготовці та веденні так званої комбінованої війни. Фактично Україна перетворилася на полігон для випробування російською стороною ідей та принципів війни нового типу – «гібридної». Професор Рущенко І.П. підкреслює, що на певних етапах її підготовки та розгортання агресор використовував соціальних експертів (філософів, військових політологів, соціологів, соціальних психологів), для побудови підривних соціальних технологій (ПСТ), що використовуються безпосередньо на театрі військових дій та в тилу супротивника. На жаль Україна не була інтелектуальна готова, щоб своєчасно відреагувати на виклики комбінованої війни, це мало негативні наслідки у вигляді втрати Криму та недопущення сепаратистських анклавів на Донбасі [9, с. 29–30].

Раніше, в радянській армії, існували політоргани. Замполіту, щоб проводити лінію партії потрібні були знання з філософії, соціології, військової психології і педагогіки, спецпропаганди і пропаганди, права. Існувала чітка система підготовки кадрів. Ця комплексна робота включала активні форми впливу на свідомість військовослужбовців. Замполіту так або інакше доводилось бути і соціологом, і військовим психологом, і військовим педагогом, і пропагандистом.

Після розпаду СРСР в українському війську намагалися створити систему виховної роботи, створити органи виховної роботи. Офіцери-вихователі досить часто займалися чим завгодно, але не виконанням своїх прямих обов'язків. Сьогодні час диктує прийняття неординарних рішень для удосконалення морально-психологічної підготовки і військово-правового виховання військовослужбовців. Ситуація вимагає докорінних змін, – стверджує провідний психолог соціально-психологічного центру Збройних Сил України В. Петухов. І не тільки в реорганізації нашої служби [7, с. 31–32].

Як показала військова практика останніх подій в Донецькій і Луганській областях організація військово-правового виховання в умовах проведення антитерористичної операції (АТО), детермінована цілим рядом факторів, а саме: самим складним соціальним явищем – тероризм та антитерористична діяльність Збройних Сил України, активним застосуванням з боку супротивника підривних соціальних технологій, складною соціальною структурою особового складу в умовах мобілізації, а іноді і ворожим ставленням місцевого населення, євроінтеграційним напрямком руху України, правовим регулюванням дій військ (сил) у збройних конфліктах і т.д. Розглянемо ці фактори.

В суспільстві, а відповідно й в засобах масової інформації ще й досі точиться боротьба думок: що ж відбувається на півдні України – війна з Росією, «гібридна війна», громадянська війна в Україні, антитерористична операція і т.д. На державному рівні продовжують стверджувати, що в Донецькій та Луганській областях проводиться антитерористична операція. Як зазначалося вище, визначеність сутності, змісту, форм, методів, напрямів військово-правового виховання в умовах проведення антитерористичної операції, потребує розгляду тероризму як складного соціального явища і глобальної проблеми сучасності та антитерористичної діяльності збройних сил, з урахуванням світового Європейського досвіду.

Проведення поглибленого аналізу тероризму як суспільно-політичного явища вимагає з'ясування його джерел, форм, спрямованості, можливих засобів нападу і способів їх застосування для здійснення терористичних акцій, тенденцій розширення арсеналу здійснення терактів і збільшення їх руйнівної сили. Потрібна реальна, своєчасна і об'єктивна оцінка існуючих можливостей організаційних і функціональних структур щодо антитерористичної боротьби, визначення мети, порядку і способів їх використання, обґрунтування заходів щодо підвищення цих можливостей у рамках подальшого реформування розвитку Збройних Сил України. Без цього, як показує життя, не можливо проводити ефективно військово-правове виховання.

Очевидною є і проблема внесення відповідних змін у нормативно-правову базу побудови і застосування збройних сил, в тому числі і в інтересах забезпечення її активної взаємодії з іншими сегментами системи антитерористичної боротьби. Участь збройних сил в антитерористичній боротьбі – вимога часу.

У ХХІ столітті новою проблемою, з якою зустрілося людство, став тероризм [8]. Осмислення тероризму, як глобальної проблеми сучасності і з'ясування місця Збройних Сил у боротьбі є важливою гносеологічною задачею, що вимагає негайного розв'язання. Тероризм – настільки багатогранне явище, що в ньому поєднані і ідеологічні, і релігійні, і етнічні, і багато інших компонентів [1]. Крім того, генезис даного явища свідчить про його значну трансформацію: змінюються форми здійснення терористичних актів, відбувається зсув у полі цільового впливу терористів, змінюються методи їх діяльності, особливості організаційної побудови та інш [6, с. 21–24]. Тероризм має багато спільного з іншими формами соціального протесту і насильства – агресією, збройною боротьбою, військовими конфліктами різного ступеня інтенсивності, партизанськими діями, диверсіями тощо. Тому цілком зрозуміла велика кількість визначень, запропонованих в терорології. В сучасній західній літературі існує понад 100 визначень тероризму. На думку фахівців серед визначень прийнятим виглядає наступне: «Тероризм – це застосування недержавного насильства чи погрози насильства з метою викликати паніку в суспільстві, послабити і навіть скинути уряд і викликати політичні зміни, він спрямований на дестабілізацію державних режимів, порушення у населення стурбованості за свою беззахисність перед загрозою насильства, зміну в результаті цього державної влади в країні, на здійснення інших політичних чи етнічних сподівань» [4, с. 7].

За допомогою терористичних дій у суспільстві нагнітається істерія страху, безвиході, недовіри до окремих соціальних груп, а іноді і цілих народів, що виявляється в агресивності соціуму. Тероризм є одним із пускових механізмів, що репродукують зростання агресивності і насильства в соціумі, наростання дисипативних процесів.

За засобами, що використовуються у ході терористичних актів, можна виділити

тероризм із застосуванням звичайних засобів ураження (холодна і вогнепальна зброя, різні вибухові пристрої, складні системи зброї), тероризм із застосуванням зброї масового знищення (біологічної, хімічної, ядерної тощо) [11, с. 21–22].

За місцем проведення терористичних актів можна виділити наземний, морський, повітряний, космічний тероризм. Отже, при організації військово-правового виховання в умовах АТО потрібно враховувати, що тероризм – багатоликий, не зупиняється на місці, і постійно розвивається як соціальне явище, має дуже складну природу і завдяки своїй деструктивності та руйнівності він являє серйозну загрозу для суспільства і особистості. В рамках нашого дослідження ми спробували визначити місце і роль армії в боротьбі з цією загрозою щодо безпеки держави, громадянського суспільства і особистості. Як показала реальна практика, далеко не всі військовослужбовці розуміють роль і місце армії в антитерористичній боротьбі.

Звертання до терористичних форм боротьби свідчить, що терористи готові використовувати найжорсткіші методи боротьби. Вони дуже швидко ставлять на озброєння своєї терористичної діяльності новітні досягнення сучасної революції у військовій справі. Події на Донбасі підтвердили тезу, що терористи для досягнення істотних змін соціальної дійсності, можуть запустити механізм більш складного і руйнівного соціального явища, яким є війна. У будь-якому випадку можна констатувати той факт, що тероризм все більше пов'язаний з війною. В цих умовах участь збройних сил в боротьбі з тероризмом – вимога часу.

Великий досвід антитерористичної боротьби мають збройні сили США, Великобританії, Єгипту, Ізраїлю, Франції, Іспанії та інших країн, де досить активно діяли і діють терористичні групи різної спрямованості. Задачі, які в інтересах антитерористичної боротьби можуть бути покладені на збройні сили, порядок, форми, способи і засоби розв'язання цих задач, нормативно-правові, організаційні й виховні основи антитерористичної діяльності збройних сил – усе це становить невідкладну проблему будь-якої держави.

До проведення спеціальних операцій можуть залучатися розвідувальні, аеромобільні, десантно-штурмові, військового правопорядку та інші частини і підрозділи. Потрібна, на наш погляд, об'єктивна, своєчасна оцінка існуючих можливостей організаційних і функціональних структур збройних сил, визначення мети, порядку і способів їх використання, обґрунтування заходів щодо підвищення цих можливостей у рамках подальшого реформування і розвитку Збройних Сил України. Очевидною є проблема удосконалення нормативно-правової бази щодо функцій і задач війська, у тому числі в інтересах забезпечення їх ефективної взаємодії з іншими елементами системи антитерористичної боротьби. Не менш важливою залишається і проблема удосконалення систем агітаційно-пропагандистської роботи і військово-правового виховання. Їх організація і проведення повинні відповідати системі принципів антитерористичної боротьби в Україні.

Основними її елементами є такі принципи як: законність, пріоритет заходів для попередження тероризму, невідворотність покарання за здійснення терористичної діяльності, поєднання явних і латентних методів боротьби з тероризмом, комплексні використання профілактичних, правових, політичних, соціально-економічних, пропагандистських, виховних заходів, єдиноначальність в керівництві задіяними силами і засобами при проведенні контртерористичних операцій. Збройні Сили України мають бути готові для введення війни з тероризмом, керуючись нормативно-правовою базою в сфері антитерористичної боротьби.

Як показала реальна практика, при проведенні військово-правового виховання з військовослужбовцями на півдні України, потрібно враховувати, що вона проводиться в умовах застосування агресором підривних соціальних технологій (ПСТ), які використовуються безпосередньо на театрі воєнних дій та в тилу супротивника. ПСТ – є фактично соціальною складовою комбінованої війни, яка була в повній мірі випробувана в подіях на півдні України 2014 року. Вони передбачають маніпулювання свідомістю та

поведінкою маси людей для досягнення певних цілей, що забезпечують загальний успіх у війні. Мова іде про масовидні процеси, коли до політичних антиурядових виступів залучаються певні прошарки населення, що на перших етапах діють як «мирні» протестанти чи активісти. На думку професора Рущенко І.П.: «Соціальна технологія – це попереднє конструювання, планування та організація акцій, в яких приймає участь місцеве населення і яке фактично перетворюється на зброя або «м'яку» зброю в руках агресора» [9, с. 30].

На наш погляд, в ході підготовки Росією вторгнення в Україну вона мала прекрасні можливості для тривалого телезомбування та ведення пропагандистської роботи не тільки серед власних громадян, а й серед населення України. Українські уряди майже нічого не зробили для контрпропаганди та руйнування «п'ятої колонії» у зародку, що створювало майже ідеальні умови для наступного розгортання ПСТ у час «Ч». Огляд суспільно-політичних подій, які мали місце навесні 2014 року, дозволяє використовувати наступні ПСТ, що були застосовані проти України:

- організація антиурядових масових виступів з багатократним посиленням змісту подій засобами військової пропаганди агресора, технологія вивішування російського прапора;
- перетворення «мирних» протестів на кримінальні натовпи, захоплення адміністративних будівель, руйнування існуючої системи адміністративного управління та правоохоронної діяльності, нав'язування законним органам влади волі агресора;
- створення так званих сил самооборони, їх озброєння;
- тероризування незаконними озброєними формуваннями мирного населення, громадських інституцій, місцевих мас-медіа, представників правоохоронних органів, які не поділяють сепаратистські гасла;
- «вибори» народних мерів, губернаторів безпосередньо на вулицях та проголошення фейкових «народних республік» з метою реалізації сепаратистського сценарію та соціальної мобілізації довкола ідей розколу країни;
- організація і проведення незаконних референдумів для легалізації агресії;
- застосування тактики «живий щит» під час захоплення адмінбудинків та блокування військових натовпом «активістів» (варто розрізняти активний і пасивний «живий щит»), бо під час військових дій терористи використовують пасивну форму захисту населенням, коли розміщують свої батареї, стрілецькі, снайперські позиції у житлових будинках.

Потрібно визнати, що у Криму і на Донбасі ПСТ досягли запланованих цілей, в Одесі та Харкові плани ворога зазнали руйнації, хоча сценарії впровадження аналогічні до донбаських. Наразі стоїть задача перед фахівцями соціально-гуманітарного профілю вивчити досвід подій 2014 року, розробити систему показників, які б стосувалися громадських настроїв і головне виробити концепцію контрзаходів, в тому числі і в організації військово-правового виховання.

Особливість військово-правового виховання в умовах АТО визначається складністю і неоднорідністю соціальної структури збройних формувань, які приймають участь в АТО (резервісти, добровольці, строковики, кадрові військові, контрактники, мобілізовані і т.д.). Більшість командирів, особливо із числа мобілізованих до цього не звикли, адже в колишньому війську працювали лише із строковиками. Соціальний склад учасників АТО – важливий чинник, який впливає і на патріотичні орієнтації військовослужбовців, і на позитивну роль армії в суспільстві. Соціальна структура учасників АТО – це сукупність взаємопов'язаних між собою і упорядкованих одна відносно одної соціальних груп військовослужбовців, які займають різні місця в системі соціальних нерівностей, що зумовлені такими критеріями як влада, прибуток, престиж.

Які ж соціальні групи військовослужбовців існують і приймають участь в проведенні АТО? Підстав для виділення таких соціальних груп може бути велика кількість, але всі вони мають відповідати одній вимозі – реальності існування. Першою такою засадою, на наш погляд, є кількісний показник. За цим показником можна виділити великі і малі соціальні групи. До великих соціальних груп відносяться стійкі сукупності значної кількості

військовослужбовців, які діють спільно в соціально-значущих ситуаціях і функціонують у масштабах з'єднань, частин і підрозділів.

Їх можна класифікувати таким чином:

1. За терміном перебування можна виділити військовослужбовців-професіоналів (або постійний склад армії) і військовослужбовців, які призиваються на певний час (перемінний склад). Особливе місце займає ще одна соціальна група – військовослужбовці, які проходять службу за контактом.

2. Другою підставою типологізації соціальних груп військовослужбовців є їх військово-професійна належність. Потрібно враховувати, що кількість військових спеціальностей у зв'язку з ускладненням і диференціацією військової праці постійно зростає. Нині їх нараховується декілька тисяч. Враховуючи специфіку проведення АТО, безумовно, не всі військово-облікові спеціальності є затребуваними.

3. Демографічні ознаки є підставою також для виокремлення великих соціальних груп військовослужбовців. Якщо донедавна збройні сили були моностатевими соціальними утвореннями, а служба в армії вважалась чоловічою справою, то сьогодні в збройних силах з'явилась чисельна група військовослужбовців – жінок. Певна частина їх знаходиться в зоні АТО.

Демографічна ознака дозволяє виокремити в соціальній структурі учасників АТО вікові групи військовослужбовців. Якщо в умовах мирного часу спостерігалась така закономірність: у збройних силах проходять службу в основному люди, які належать до такої соціально-демографічної групи як молодь (у віці до 27 років). До цієї соціальної групи належав практично увесь перемінний склад армії, військовослужбовці, які проходять службу за контактом, прапорщики і молоді офіцери. Старші офіцери, як правило, належать до соціальної групи середнього віку. В умовах АТО, внаслідок проведення мобілізації 2014-2015 роках ми сткнулися з ситуацією, коли в підрозділи почали прибувати військовослужбовці в своїй більшості від 27 до 60 років.

4. Особливе місце серед основної типологізації військовослужбовців займає їх службове становище. Справа в тому, що штатно-посадова структура по суті, законодавчо закріплює систему соціальної нерівності, яка існує в збройних силах. З нею тісно пов'язані і ті владні повноваження, якими володіє військовослужбовець, і той прибуток, що він одержує за свою працю, і ступінь відповідальності за стан справ на дорученій ділянці служби. За службовим становищем виділяють такі соціальні групи як: командири підрозділів, командири частин, офіцери відділів, служб, офіцери штабів. Серед перемінного складу – молодші командири і рядові. Виокремлення соціальних груп військовослужбовців за службовим становищем не слід ототожнювати з поділом на групи за військовим званням. Це не одне і теж. Володіння кожним військовослужбовцем визначеним військовим званням також є підставою для типологізації соціальних груп. Тоді в соціальній структурі збройних сил, які приймають участь в АТО ми можемо виділити такі групи: групи вищого командного складу, групу генералів, групу старших офіцерів, групу молодших офіцерів, групу прапорщиків, групу сержантів, групу солдатів. Особливістю цих соціальних груп є те, що в результаті мобілізації серед молодших офіцерів, прапорщиків, сержантів і солдат на відміну від мирного часу з'явився значний прошарок військовослужбовців, який належить до соціальної групи середнього віку. З метою заохочення учасників АТО, Кабінет міністрів України своєю постановою надав право керівництву ЗСУ присвоювати військові звання на ступінь вище займаної посади. Вивчення і врахування особливостей соціальних груп військовослужбовців, виокремлених за службовим становищем і військовим званням, має велике значення при розгляді соціальної мобільності в збройних силах, характеру взаємовідносин, які складаються між цілими соціальними групами, так і в середині їх, що безумовно повинно враховуватися при організації військово-правового виховання.

5. Наступною засадою типологізації великих соціальних груп військовослужбовців може служити їх соціальне походження. При цьому слід мати на увазі, що загальні тенденції формування соціальних груп у нашому суспільстві характерні і для соціальних груп

військовослужбовців, але в умовах АТО в цих тенденціях з'явилися певні особливості за рахунок звільнення окремих категорій громадян від мобілізації, можливістю багатих, наділених владними повноваженнями громадян уникнути мобілізації (практично не має серед мобілізованих дітей міністрів, депутатів і їх самих). Все це вносить певну напругу в суспільні відносини як в суспільстві так і в армії.

Такі основні критерії, за якими можна здійснювати типологізацію великих груп військовослужбовців, які приймають участь в АТО. Зауважимо, що з урахуванням постійної ротації особливого складу не всі ці групи у межах збройних сил мають чітко визначений вид і кількісне окреслення. Але контури їх все більше виявляються при аналізі середніх, а особливо малих груп військовослужбовців.

Мала соціальна група має одну основоположну якість: у ній суспільні відносини виступають у формі безпосередніх особистісних контактів, оскільки їх чисельність обмежена: від 2 – 3 осіб до 10 – 20, а в окремих випадках, коли мова йде про такі підрозділи як рота, взвод, ця межа збільшується до 40 осіб. Особливо це характерно в умовах несення служби на блокпостах, коли відсутня фактична лінія фронту.

Існує близько 50 різних основ для класифікації малих груп. Акцентуємо увагу лише на деяких з них:

1. Професійні групи, які виникають на основі розподілу праці. Вони включають невеликі за чисельністю військові підрозділи: відділення, екіпаж та ін.

2. Групи, які виникають спонтанно на основі вільного бажання військовослужбовців. Ці групи утворюють соціальних простір у межах якого особистість реалізує свої потреби, соціальну активність.

3. Особливої уваги у військово-правовому вихованні потребує той факт, що залежно від структури групових відносин виділяють формальні і неформальні групи. Формальною, зазвичай, називають групу, становище і поведінка членів якої чітко регламентується офіційними правилами (військовими статутами) організації. Авторитет окремих членів визначається їх посадою, а не особистісними якостями. Міжособистісні відносини в групі складаються у середині меж встановлених офіційно. Неформальна група немає чіткої організації, офіційних виборчих посад, статусів, не визначена офіційно й межа об'єднання. Порядок в ній ґрунтується на традиціях, відносинах поваги і авторитету. Вона має своєрідний моральний кодекс. Неформальна група часто має назву «соціально-психологічної», оскільки в основі її утворення лежать суто психологічні, емоційні відносини між членами. Потрібно враховувати, що в умовах мирного часу, як правило неформальна група виникає в межах формальної організації, то в умовах АТО з'являється нова тенденція – формальна організація, що формується на основі неформальної. Вона особливо характерна для добровольчих батальйонів («Айдар», «Донбас», «Азов», «ДУК» і т.д.). Нерідко основою їх виникнення була з одного боку боротьба на майдані в революційних подіях 2013–2014 років, а з іншого – кримінальне минуле.

І на кінець, не можна сьогодні не підкреслити, що в Збройних Силах України і в суспільстві в останній час з'явилася велика соціальна група – учасники АТО. Ця частина суспільства пізнала всі жахи війни (смерть, каліцтво, поранення, психологічні травми, неухагу, а іноді і знеухагу з боку влади і т.д.) Досвід ведення АТО показав, що деякі солдати після обстрілів або побачених поранень і смертей своїх побратимів деморалізовані та відмовляються виконувати бойові завдання, виходити на блокпости. І тут стоїть завдання перед командиром-вихователем, військовим психологом вміти швидко «зібрати» бійця і зорієнтувати на бій. Адже від бойового духу бійців на полі бою значною мірою залежить успішність ведення антитерористичної операції. І тут велике значення має перший бій. Він – найнебезпечніший. Часто буває, що перший бій – це не пряме протистояння, коли ти бачиш противника, а противник бачить тебе. Це може бути обстріл просто артилерією. І важливо не те, як боєць увійде у перший бій, а як вийде з нього. Після першого бою у солдатів змінюється система цінностей. Їм важливо вижити, помститися, якщо були загиблі, вразити противника вогнем – базові для війни речі. В ході проведення військово-правового виховання

важливо підтримувати цю військову свідомість під час конфлікту і вивести бійців із цього стану після закінчення АТО. Існує думка фахівців, що «військовий синдром» цієї антитерористичної операції буде набагато важчий за «афганський». З цього приводу С.Крилов пише: «Твердження, що іноді тіло легше вилікувати, ніж душу, набуло актуальності в наші дні. Медична статистика свідчить, що близько 95% учасників бойових дій і цивільного населення, яке опинилося в зоні військового протистояння, отримують психічні травми різного ступеня. Усі вони стають головним внутрішнім бар'єром на шляху повернення до мирного життя... Вивчення вітчизняного та зарубіжного досвіду надання соціально-психологічної допомоги військовослужбовцям – учасникам бойових дій дозволяє дійти висновку: така робота повинна розпочинатися командирами, військовими психологами та медиками ще в районах ведення бойових дій» [5, с. 40–41]. Ефективність проведення військово-правового виховання в зоні АТО залежить, наскільки суб'єкт виховання буде враховувати настрої, ставлення місцевого населення. Міф про «сепаратизм», про тверде бажання більшості населення Донецької та Луганської областей приєднатися до Росії не підтверджується соціопитуваннями і реальною ситуацією. Реальні проросійські настрої частини населення не досягли критичної маси.

Сплеск проросійських настроїв не дістав розвитку у вигляді мобілізації місцевих жителів у терористичні формування. Відкритий опір українським військовим чинять терористичні угруповання, які перебувають під командуванням російських військових. Мобілізаційний резерв сепаратистів в своїй більшості: безробітні, маргінальні елементи, члени організованих злочинних угруповань, включаючи корумпованих співробітників правоохоронних органів і спецслужб. «Сепаратизм» Донбасу – це політичне і ідеологічне обґрунтування бунту проти законної влади, організованого кримінальними злочинними угрупованнями, які мобілізували на свою підтримку міський «пролетаріат». Як не прикро, сьогодні відомі випадки, коли прості люди в зоні АТО і до військовослужбовців (особливо добровольчих батальйонів) ставляться ворожо, перешкоджаючи їм захищати тих же простих людей. Відверті образи та приниження іноді гірше за зброю наносять рани хлопцям у погонах. Та зі словами: «Служу народу України» – вони вкотре йдуть на чергове завдання. У надскладний для України час, коли на наших землях вирують злочинні банди сепаратистів і терористів, особливої уваги і актуальності набуває питання правосвідомості населення і військовослужбовців. Навіть у періоди загострення напруги ні в кого не повинно виникати відчуття вседозволеності і безладу. Тому військово-правове виховання повинно бути спрямоване на забезпечення приписів міжнародного гуманітарного права (права збройних конфліктів) і їх виконання. Особливого значення в умовах АТО набуває вивчення особовим складом військ норм міжнародного гуманітарного права (права збройних конфліктів) та правового регулювання дій військ (сил) у збройних конфліктах. Це істотно впливає на стан правосвідомості військовослужбовців, що в свою чергу впливає на характер взаємовідносин, які встановлюються між воїнами і місцевими жителями в місцях їх тимчасової дислокації. Від цього залежить, відповідно, і стан військової дисципліни і правопорушень у військах. Тому військово-правове виховання дуже тісно пов'язане з проблемою попередження правопорушень у військах взагалі, а в зоні АТО особливо.

В армії поведінка військовослужбовців регламентована більш жорстко на відміну від інших інститутів та осередків суспільства. Ступінь цієї регламентації різко зростає в умовах АТО, в умовах бойових дій. У зв'язку з цим військовослужбовці мають більшу ймовірність відхилитися від норм, оскільки ціннісно-нормативна система збройних сил залишає їм менший ступінь свободи у виборі поведінки. Таким чином, проблема правопорядку і військової дисципліни залишається актуальною для армії. Ще актуальнішою вона стає в умовах АТО, в умовах війни, оскільки такий процес обов'язково супроводжується ломкою багатьох засад, зниженням ефективності традиційних соціальних інститутів, зміною ціннісних орієнтацій і мотивацій поведінки людей. Це підтверджує і реальний стан військової дисципліни та правопорядку в частинах і підрозділах в зоні АТО, тому що він характеризується достатньо високими показниками правопорушень. Серед порушень і

скоєних злочинів значне місце займають питання розкрадання військового і державного майна, нестатутних взаємовідносин, розкрадання зброї, боєприпасів та вибухових речовин, порушення правил несення служби, ухилення від військової служби, дезертирство, вживання наркотичних та токсичних речовин, пияцтво серед військовослужбовців усіх категорій, дорожньо-транспортні пригоди, знущання, вбивства мирного населення і т.д.

Сюди потрібно додати процвітання такого негативного явища як намагання значної частини командирів прикрасити дійсний стан справ методом приховування злочинів, подій та іншої протиправної поведінки своїх підлеглих, керуючись лозунгом «війна все спише!»

Правовий нігілізм, некомпетентність окремої частини командирів (особливо мобілізованих), створення “особливих зон впливу” на окремі частини (добровольчі батальйони) безпосереднього підпорядкування, етична недоцільність чи правова необґрунтованість заходів, що вживалися, культивуація переважно екстенсивного морально-вольового, силового стилю керівництва, особливо на першому етапі АТО, підрозділами та військовими корективами, процесами та явищами, які відбувалися у військовому середовищі, лише заганяли проблеми у глибину. Все це негативно впливало, з одного боку, на взаємовідносини з місцевим населенням в пунктах дислокації військ, а з іншого на ефективність проведення антитерористичної операції.

Таким чином, були розглянуті особливості, методологічні і практичні основи організації військово-правового виховання військовослужбовців в умовах проведення антитерористичної операції.

Антитерористична операція проходить у складний для України час, коли частина людей у багатьох випадках на перший план ставлять виключно меркантильні інтереси. Та, разом з цим, у нас достатньо мужніх, чесних і порядних воїнів Збройних Сил України, відданих справі і Батьківщині.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонян Ю.М. Терроризм. Криминологическое и уголовно-правовое исследование / Ю.М. Антонян – М.: Изд-во «Щит – М.», 2001. – 140с.
2. Батмазов В.А. Основное направление укрепления воинской дисциплины и формирования здоровой атмосферы в воинских коллективах/ В.А. Батмазов // Военная мысль. – 2003. – №10. – С. 35 – 43.
3. Бутусов Ю. «Дорожная карта» для Верховного / Ю. Бутусов // Оборонний вісник. - 2014.- №5. – С. 5 – 8.
4. Крайнев А. Терроризм глобальная проблема современности / А. Крайнев // Зарубежное военное обозрение. – 1997. – № 6. – С. 6 – 9.
5. Крилов С. Повернення до мирного життя / С. Крилов // Військо України. – 2005. - № 03 (173). – С. 40 – 43.
6. Кожушко Е.П. Современный терроризм. Анализ основных направлений / Под общ. ред. А.Е. Тараса. – Минск: Харвест, 2000. – 178 с.
7. Кузнецов Ю. Психологи для учасників АТО / Ю. Кузнецов // Військо України – 2014. – №9 (168). – С. 30 – 35.
8. Ліпкан В.А. Тероризм і національна безпека України – К.: Знання, 2000. – 141 с.
9. Рущенко І.П. Війна і соціологія / І.П. Рущенко // Оборонний вісник. - 2014.- №7. – С. 28 – 35.
10. Требін М.П. Тероризм як деструктивний модус буття / М.П. Требін // Сучасність.– 2003. – №2. – С. 77 – 89.
11. Требін М. Терор ХХІ століття / М. Требін // Політика і культура. – 1999. - №33. – С. 21 – 26.